

Aleksandra Gawlikowska-Fyk

Początki współpracy europejskiej w dziedzinie energetyki jądrowej

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia 42,
267-279

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. XLII, 19

SECTIO H

2008

Wydział Ekonomiczny UMCS

ALEKSANDRA GAWLIKOWSKA-FYK

Początki współpracy europejskiej w dziedzinie energetyki jądrowej

The Early History of European Cooperation in the Nuclear Energy Field

Abstrakt: Energetyka jądrowa była jednym z pierwszych obszarów, w jakim kraje Europy Zachodniej podjęły inicjatywy integracyjne. W roku 1957 Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg, Niemcy i Włochy (które w 1951 r. powołały Europejską Wspólnotę Węgla i Stali) podpisały Traktat w sprawie utworzenia Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej. W historii integracji europejskiej EWEA jest często uważana za mniej ważne ugrupowanie, które od początku pozostawało w cieniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Jednak w połowie lat 50. ubiegłego wieku to przede wszystkim we Wspólnocie Energii Atomowej widziano sposób na odnowienie procesów integracyjnych. W poniższym artykule przedstawiono czynniki, jakie wpłynęły na zainteresowanie energetyką jądrową już 50 lat temu oraz pierwsze próby współpracy w tym obszarze. Najważniejszą część opracowania stanowi geneza powstania EWEA.

WPROWADZENIE

Introduction

Obecnie w 15 krajach Unii Europejskiej pracuje 146 reaktorów jądrowych. Udział energii nuklearnej w zużyciu energii w UE wynosi 15%.¹ Energia nuklearna zapewnia jedną trzecią energii elektrycznej, wpływa na ograniczenie importu paliw kopalnych i odgrywa istotną rolę w zapewnianiu unijnego bezpieczeństwa energetycznego. Znaczenie energii nuklearnej w debacie nad kształtem

¹ Dane na koniec 2007 r. World Nuclear Association, <http://www.worldnuclear.org/info/reactors.html>.

polityki energetycznej w Unii Europejskiej jest coraz bardziej widoczne, a Komisja Europejska przypisuje jej coraz większą rolę. Dzieje się tak, pomimo faktu, że przez prawie dwie dekady (od czasów awarii w Czarnobylu), sektor ten znajdował się w zastoju, z uwagi na opór opinii społecznej. Zmieniające się uwarunkowania międzynarodowe – mianowicie wysokie i niestabilne ceny konwencjonalnych nośników energii – wpłynęły na złagodzenie nastawienia do energetyki nuklearnej oraz na podjęcie nie tylko dyskusji, ale również konkretnych działań. Współczesna Unia Europejska wiąże podobne nadzieje z rozwojem nowoczesnych technologii jądrowych, jak miało to miejsce ponad 50 lat temu, gdy sześć państw członkowskich Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali podjęło decyzję o utworzeniu ugrupowania integracyjnego w zakresie energii atomowej. Niniejszy artykuł przedstawia początki tej współpracy.

ZNACZENIE ENERGETYKI JĄDROWEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ
The importance of nuclear energy after The Second World War

Zainteresowanie energetyką jądrową w Europie Zachodniej rozpoczęło się znacznie wcześniej niż się powszechnie sądzi. Po II wojnie światowej, na kilka lat przed utworzeniem Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (EWEA), rozpoczęto dyskusje na temat współpracy naukowo-technicznej. Pod koniec lat 40. ubiegłego wieku kraje zachodnioeuropejskie zdały sobie sprawę z tego, że zarówno nakłady na badania i rozwój w dziedzinie alternatywnych technologii energetycznych, jak i koszty samych inwestycji znacznie przekraczają możliwości niewielkich państw. Europa przeżywała wówczas nierównowagę bilansów płatniczych i „głód dolarowy”, jednocześnie potrzebowała środków finansowych na zapewnienie odpowiednich dostaw energii niezbędnej do trwającej odbudowy gospodarczej. W takich warunkach wolne środki finansowe były przeznaczane na pozyskanie tradycyjnych paliw. Wzrost gospodarczy pociągał za sobą wzrost popytu na energię, równocześnie zużycie energii na jednostkę dochodu zwiększało się. W bilansie energetycznym Europy Zachodniej, a dokładniej w państwach, które miały utworzyć pierwsze Wspólnoty Europejskie², tuż po II wojnie światowej dominował węgiel, z udziałem 80%.³ Deficyt tego surowca, który był barierą w rozwoju państw zachodnioeuropejskich, już w latach 50. został zażegnany m.in. jako efekt działalności utworzonej w 1951 r. Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Jednak w wyniku zmian technologicznych oraz rozwoju transportu i motoryzacji zmieniała się struktura popytu – rosło znaczenie ropy nafto-

² Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg, Niemcy i Włochy.

³ *Energy in the European Community*, Fourth Edition, European Documentation, „Office for Official Publications of European Communities” 1990, nr 7, s. 7.

wej, gazu ziemnego oraz zapotrzebowanie na energię elektryczną. Prognozowano, że w latach 1955–1975 popyt na energię wzrośnie o 83%, natomiast podaż ropy i jej produktów oraz gazu – tylko o ok. 40%.⁴ Jednocześnie w okresie od 1950 do 1955 roku import ropy podwoił się, przy czym aż 70% surowca pochodziło z Bliskiego Wschodu.⁵ Pierwszy poważny kryzys na rynku ropy naftowej, spowodowany zablokowaniem w 1956 r. Kanału Sueskiego (główniej drogi transportu ropy bliskowschodniej do Europy), doprowadził do spadku podaży surowca o ok. 12%⁶, a w konsekwencji do niedoborów i konieczności reglamentowania produktów ropopochodnych. Tzw. kryzys sueski uświadomił, jak bardzo rynek ropy naftowej jest niestabilny i wrażliwy na sytuację polityczną, co stwarza poważne zagrożenia w przypadku uzależnienia od importu. Zabezpieczenie dostaw stało się jednym z najważniejszych strategicznych problemów Europy Zachodniej. Powyższe okoliczności uzasadniają, jak niezwykle obiecująca była perspektywa taniej i obfitej energii jądrowej, dodatkowo – traktowanej, jako źródło wewnętrzne.

PIERWSZE INICJATYWY W DZIEDZINIE POKOJOWEGO
WYKORZYSTANIA ENERGII JĄDROWEJ
The early initiatives of cooperation in peaceful nuclear energy

Cywilne wykorzystywanie energii jądrowej jest nierozdzielnie związane z jej militarnym aspektem. Energia jądrowa użyta została po raz pierwszy w 1945 r. w bombach atomowych, w 1954 r. zastosowano ją do napędu okrętów, a w 1956 r. – przez Brytyjczyków – do wytwarzania energii elektrycznej. W 1955 Wielka Brytania ogłosiła, że zamierza rozpocząć produkcję nuklearnej energii elektrycznej na skalę przemysłową. Pomimo że rozwój nowoczesnych technologii był dopiero w fazie wstępnej, zapanował powszechny optymizm co do przyszłej roli, jaką miałyby odegrać to nowoczesne i alternatywne źródło energii. Opinie, że energia jądrowa może przed końcem wieku z powodzeniem zastąpić ropę naftową i węgiel oraz że koszty jej wytwarzania będą bardzo niskie, były popularne nie tylko wśród społeczeństw europejskich, ale także w gronie polityków, a nawet naukowców. Po uruchomieniu pierwszej elektrowni jądrowej Windscale w Calder Hall w Anglii wkrótce pierwszą taką siłownią otwarto w Stanach Zjednoczonych koło Shippingport (Pensylwania). Sądzone wówczas,

⁴ Z. M. Doliwa-Klepaczki, *Integracja europejska po zakończeniu negocjacji z UE*, Temida 2, Białystok 2003, s. 58.

⁵ European Parliament, *The EP and the Euratom Treaty: past, present and future*, 2002, s. 24.

⁶ P. Videla, *Zaskakujące konsekwencje wysokich cen ropy naftowej*, „Rzeczpospolita” 2008, nr 39.

że już wkrótce skończą się problemy z wytwarzaniem energii elektrycznej, a nawet przewidywano, że energia ta będzie produkowana za darmo.⁷

Na fali tego optymizmu powstawały krajowe i międzynarodowe instytucje zajmujące się problematyką energii atomowej. W Europie tuż po Kongresie Haskim⁸ rozpoczęły się negocjacje w sprawie utworzenia międzynarodowej organizacji energii atomowej. Taka organizacja – Europejska Rada Badań Jądrowych (CERN) powstała 29 września 1954 r., będąc jednym z pierwszych europejskich wspólnych przedsięwzięć.⁹ W zasadzie CERN był (i nadal jest) ośrodkiem badawczym (laboratorium) fizyki cząstek elementarnych. Specjalistyczny i wąski zakres współpracy wynikał z dwóch przyczyn.¹⁰ Po pierwsze, energetyka jądrowa była nierozłącznie związana z wykorzystaniem na cele militarne. Tak wcześniej po zakończeniu II wojny światowej wzajemne zaufanie pomiędzy państwami było niewielkie, a obawy, że Niemcy uzyskają dostęp do nowoczesnych technologii, stanowiły poważną barierę dla współpracy. Po drugie, struktura i zadania CERN zostały ukształtowane przez naukowców, ponieważ rządy narodowe (poza francuskim i brytyjskim) nie były wówczas zainteresowane współpracą o tak bardzo technicznym i specjalistycznym charakterze. W przyszłości odwrotnie miało stać się w odniesieniu do EWEA.

Największą barierą w efektywnym i szybkim rozwoju nowoczesnych technologii nuklearnych w okresie powojennym była polityka Stanów Zjednoczonych. USA podczas II wojny światowej uzyskały kontrolę nad większością światowych złóż uranu – w Kanadzie, Australii, Republice Południowej Afryki i Kongo Belgijskim. Na podstawie umów dwustronnych zagwarantowały sobie pozycję monopolistyczną w zakresie podaży tego surowca. Jednocześnie rezultatem ogromnych obaw przed możliwością wykorzystania technologii nuklearnych i paliwa jądrowego na cele inne niż pokojowe był tzw. Akt McMahona z 1946 r. (*McMahon Atomic Energy Act*). Na jego podstawie podmiotom amerykańskim zabroniona została jakakolwiek współpraca, w tym cywilna, w obszarze energetyki jądrowej.¹¹ Stanowiło to ogromną barierę w rozwoju tej dziedziny w Europie Zachodniej.¹² W roku 1954, w wyniku m.in. nacisków przedsiębiorstw amerykańskich i nieskuteczności polityki „nierozprzestrzeniania”, rząd USA zniósł

⁷ J. R. Craig, D. J. Maughan, B. J. Skinner, *Zasoby ziemi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 203.

⁸ Kongres federalistów europejskich, który odbył się w Hadze w 1948 r.

⁹ W CERN powstał system informacyjny World Wide Web.

¹⁰ European Parliament, *The European Parliament and the Euratom Treaty...*, s. 4.

¹¹ C. Deubner, *The expansion of West-German Capital and the founding of Euratom*, „International Organization” 1979, vol. 33, nr 2, s. 208; European Parliament, *The EP and the Euratom Treaty...*, s. 4.

¹² Wprawdzie Wielka Brytania posiadała pewną kontrolę nad zasobami uranu, ale jej produkcja nie wystarczała nawet na pokrycie własnych potrzeb.

ograniczenia i restrykcje, umożliwiając tym samym kooperację w celach cywilnych.¹³ W celu kontroli tej współpracy 23 czerwca 1957 r. z inicjatywy Stanów Zjednoczonych powstała Światowa Agencja Energii Atomowej. Jej naczelnym zadaniem, zgodnie z polityką USA, było nadzorowanie wykorzystania amerykańskich technologii i materiałów jądowych wyłącznie na cele cywilne.

Ważną rolę w promowaniu regionalnej współpracy energetycznej, w tym w dziedzinie energetyki atomowej, odegrała Europejska Organizacja Współpracy Gospodarczej (OEEC). Raporty OEEC zawierały pierwsze analizy sytuacji energetycznej, w tym przewidywane konsekwencje rosnącego importu i rosnących kosztów energii. Wśród nich istotny z punktu widzenia promocji energetyki nuklearnej był raport autorstwa Louisa Armanda, który w przyszłości został pierwszym przewodniczącym Komisji EWEA.¹⁴ Wskazywał w nim, że Europa potrzebuje wewnętrznych alternatywnych źródeł energii. Najlepszym wyborem była, jego zdaniem, energia nuklearna, ale by nowoczesne technologie mogły być wykorzystywane na skalę przemysłową, konieczna była szeroka współpraca europejska. W efekcie ustaleń dokonanych przez Armanda zdecydowano się na utworzenie w ramach OEEC specjalnej Komisji ds. Energii. Powołana następnie tzw. Grupa Robocza Nicolaidesa zajęła się planami utworzenia europejskiej cywilnej organizacji energii atomowej.¹⁵

Utworzenie organizacji międzynarodowej o charakterze koordynacyjnym, która byłaby otwarta dla wszystkich krajów Europy Zachodniej, postulowała przede wszystkim Wielka Brytania. Podczas negocjacji projektu EWEA okazało się, że Brytyjczycy nie chcą i nie mogą stać się członkiem wspólnoty posiadającej kompetencje ponadnarodowe (o czym mowa w dalszej części opracowania). Jednak chęć utrzymania przewagi komparatywnej, a także zabezpieczenia pozycji, jaką brytyjskim przedsiębiorstwom udało się zdobyć na rynkach Europy kontynentalnej, wymagała ustanowienia sformalizowanych zasad współpracy. Organizacja utworzona przy OEEC miałaby m.in. koordynować narodowe programy jądowe, promować wspólne przedsięwzięcia, wymianę informacji itp. Nie zostałaby jednak wyposażona w żadne uprawnienia kontrolne w stosunku do przedsiębiorstw energetycznych ani też nie posiadałaby praw własności czy rozdziału paliwa jądowego.¹⁶ Byłaby to typowa organizacja międzynarodowa. W tym czasie w szóstce krajów tworzących EWWiS (każde z nich było członkiem OEEC) krystalizowały się plany utworzenia organizacji wyposażonej w szersze kome-

¹³ Początek zmiany amerykańskiej polityki wiąże się ze słynnym przemówieniem prezydenta USA Dwighta Eisenhowera z 1953 r. *Atoms for Peace*.

¹⁴ Raport pt. *Quelques Aspects du Probleme Europeen de l'Energie* został opublikowany w czerwcu 1955 r.

¹⁵ European Parliament, *The European Parliament and the Euratom Treaty...*, s. 6.

¹⁶ Z. M. Doliwa-Klepaczki, *op. cit.*, s. 59.

tencje. Tak więc na przestrzeni lat 1956 i 1957 toczyły się rozmowy i negocjacje w sprawie powołania dwóch różnych regionalnych organizacji dotyczących współpracy w sprawach atomowych. Istotne jest to, że Brytyjczycy postulowali utworzenie organizacji międzynarodowej, przy jednoczesnej rezygnacji z EWEA. W związku z tym w maju 1956 r. Szóstka zdecydowanie odrzuciła projekt popierany przez Brytyjczyków. Ostatecznie, w wersji okrojonej, stał się on podstawą do utworzenia 1 lutego 1958 r. w ramach OEEC Europejskiej Agencji Energii Atomowej. Natomiast w tzw. Małej Europie trwał proces negocjacji w sprawie powołania EWEA.

INTEGRACJA W ZAKRESIE ENERGII JĄDROWEJ

The nuclear integrative project

Różnice pomiędzy Szóstką (krajami członkowskimi EWWiS) w zakresie rozwoju energetyki jądrowej przed rozpoczęciem formalnej współpracy były znaczne. Francja jako jedyny z nich tuż po II wojnie światowej, w 1945 r., powołała specjalną Komisję Energii Atomowej i rozpoczęła narodowy program jądrowy (na świecie w posiadaniu technologii jądrowych były wówczas tylko Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i ZSRR). W związku z faktem, że Francja była członkiem Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz że była zaawansowana w badaniach nad nuklearnymi technologiami wojskowymi (pierwszą udaną próbę z bombą atomową przeprowadziła w 1960 r.), większą uwagę przywiązywała do militarnego wykorzystania energii atomowej. Jednak współpraca z innymi państwami wydawała się korzystna dla Francji. Z jednej strony, oferowała bowiem możliwość dzielenia się wysokimi kosztami badań i inwestycji, z drugiej umożliwiała przeznaczenie większej części środków i poświęcenie się w kierunku rozwoju technologii militarnych.¹⁷ Francja chciała utrzymać pozycję konkurencyjną wobec mocarstw atomowych. Jednocześnie EWEA gwarantowała, że rozwój niemieckiego przemysłu jądrowego będzie skutecznie kontrolowany. Francuzom zapewniłoby to poczucie bezpieczeństwa, a z ekonomicznego punktu widzenia – ograniczenie konkurencji ze strony szybko rozwijającego się sąsiada.

Pozostałe pięć państw obawiało się przewagi Francji i pogłębiania luki technologicznej. Wspólnota Energii Atomowej oferowała jednakże, szczególnie najmniejszym z nich, możliwość podjęcia badań i inwestycji jądrowych, które były poza zasięgiem każdego z nich osobno. Niemcy, choć obawiały się, że alternatywne źródła energii zagrożą pozycji węgla, który był wówczas podstawą go-

¹⁷ European Navigator – History of United Europe on the Internet, *Differences in nuclear policy*, www.ena.lu.

spodarki niemieckiej, to zdawały sobie sprawę z tego, że utrzymywanie wysokiego tempa wzrostu gospodarczego wymaga zapewnienia dostaw pewnej i taniej energii. W przypadku Niemiec EWEA była w zasadzie jedyną szansą podjęcia programu jądrowego, gdyż w 1954 r. zabroniono Niemcom posiadania tzw. broni ABC – atomowej, biologicznej i chemicznej.

Różnice w zaawansowaniu technologii jądrowych (Francja chciała „dogonić” Stany Zjednoczone, pozostałe pięć państw chciało „dogonić” Francję) nie były jedynymi w gronie przyszłych państw członkowskich EWEA. Francja posiadała złoża uranu, podczas gdy nie dysponowała w wystarczającym stopniu ani własnym węglem, ani własną ropą naftową. Belgia wprawdzie miała zapewnione dostawy wzbogaconego uranu ze Stanów Zjednoczonych, ale w zamian za przekazanie Amerykanom kontroli nad złożami tego surowca znajdującymi się na terytorium Konga Belgijskiego.¹⁸ Tak więc Francja, nie posiadając fabryk wzbogacania uranu, rozwijała technologie oparte na paliwie naturalnym, podczas gdy nowoczesne technologie światowe (czyli w zasadzie – amerykańskie) bazowały na uranie wzbogaconym.

Przedstawione różnice nie były jednak przeszkodą w podjęciu negocjacji w sprawie EWEA. Przyczyny zainteresowania sektorem energetyki jądrowej miały bowiem przede wszystkim charakter polityczny. Energia nuklearna wydawała się bardzo dobrym obszarem do odnowienia procesów integracyjnych w Europie Zachodniej. Po nieudanych próbach powołania Europejskiej Wspólnoty Obronnej i powiązanej z nią Europejskiej Wspólnoty Politycznej Jean Monnet zdecydował, że dalsza integracja powinna odbywać się według sprawdzonej już (przy powoływaniu do życia Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali) metody – tj. w zakresie wybranego sektora mającego duże gospodarcze znaczenie. Monnet uważał, że współpraca pomiędzy krajami jest możliwa, jeśli istnieje zbieżność interesów.¹⁹ Wstępne koncepcje nowego ugrupowania dotyczyły różnych form energii, a także transportu. Ostatecznie jednak Jean Monnet wraz ze współpracownikami podjęli decyzję, że propozycja będzie dotyczyć energii jądrowej. Wybór taki, jego zdaniem, miał wiele korzyści. Przemysł jądrowy, który dopiero powstawał, był uważany za nowoczesny i przyszłościowy i taki charakter mógłby nadać

¹⁸ Na podstawie porozumienia amerykańsko-belgijskiego Belgia sprzedawała większość uranu Stanom Zjednoczonym, ale sprzedaż pozostałej części też wymagała zgody Amerykanów. W zamian Belgom zaoferowano dostęp do nowoczesnych technologii, jednak pod warunkiem nieprzekazywania ich przyszłym członkom Euratomu. Już na starcie oznaczało to określone problemy w funkcjonowaniu Euratomu. R. A r o n, *Euratom*, „Le Figaro” 1956, European NAvigator – History of United Europe on the Internet, www.ena.lu.

¹⁹ B. M u c h a - L e s z k o, *Próby budowania wspólnej Europy w latach 40. XX wieku – koncepcje i inicjatywy*, [w:] *Biuletyn Europejski. Wydanie specjalne. 50 lat Traktatów Rzymskich. Sukcesy i trudne realia integracji europejskiej*, pod red. B. Muchy-Leszko, Lublin 2007, s. 18.

gospodarkom europejskim. Współpraca umożliwiała dogonienie państw, które już były zaawansowane technologicznie i dawała szansę na skuteczne konkurowanie z nimi. Ponadto, skala inwestycji niezbędnych do rozwoju energetyki atomowej przekraczała z reguły możliwości finansowe pojedynczych państw, w tym w szczególności małych krajów Beneluksu, więc szeroka europejska współpraca wydawała się logiczna i uzasadniona.²⁰

Pierwsze reakcje państw członkowskich EWWiS, do których plan Monneta został skierowany – za pośrednictwem ministra spraw zagranicznych Belgii P. H. Spaaka – były jednak nieprzychylnie. We Francji obawiano się, że kolejny pomysł integracji o charakterze ponadnarodowym może nie zostać zaakceptowany przez francuski parlament. Niemcy uważali, że lepszym rozwiązaniem będzie współpraca z mocarstwami atomowymi (USA i Wielką Brytanią) i nabywanie od nich nowoczesnych technologii. Natomiast pozytywnie zareagował minister spraw zagranicznych Holandii, Beyen. Nie tylko poparł ideę dalszej integracji, ale zaproponował przedsięwzięcie o większym zakresie – utworzenie unii celnej. Obie koncepcje zostały „połączone” w tzw. Memorandum Beneluksu, a następnie stały się przedmiotem dalszych rozmów i dyskusji. W Messynie, w dniach 1–2 czerwca 1955 r. na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych Szóstki, zdecydowano, że pod przewodnictwem Spaaka powinien rozpocząć obrady specjalny komitet mający na celu określenie dalszego kierunku integracji europejskiej. Dyskusje w ramach Komitetu Spaaka toczyły się na forum czterech technicznych podkomitetów, z których jeden był poświęcony energetyce jądrowej.

Początkowo, poza sześcioma państwami tworzącymi EWWiS, brała w nich udział także Wielka Brytania, która jednak podkreślała swoje „miedzyrządowe” stanowisko.²¹ Brytyjczycy argumentowali m.in., że EWEA powieli zadania, które były już realizowane pod auspicjami OEEC. W sytuacji kiedy stało się jasne, że Szóstka dąży do powołania ugrupowania o charakterze ponadnarodowym – 7 września 1955 r. Wielka Brytania ostatecznie wycofała się z rozmów w sprawie utworzenia EWEA. Należy dodać, że uczestnictwo we Wspólnocie Energii Atomowej, która miałaby ściśle kontrolować posiadanie i wykorzystanie materiałów nuklearnych, tak by nie dopuścić do ich militarnego użycia, było nie do zaakceptowania przez mocarstwo jądrowe, jakim była Wielka Brytania (pierwszą próbę z bronią atomową przeprowadziła już 1952 r.). Ponadto dzielenie się zaawansowaną wiedzą i jej sekretami z państwami Szóstki, dopiero podejmującymi własne programy nuklearne (z wyjątkiem Francji), nie było korzystne dla Wielkiej Brytanii.²²

²⁰ C. Booker, R. North, *The Great Deception*, Continuum, London, New York 2005, s. 33.

²¹ *Ibid.*, s. 70.

²² N. Nugent, *The Government and Politics of the European Union*, The European Union Series 1999, s. 26.

EUROPEJSKA WSPÓLNOTA ENERGII ATOMOWEJ
European Atomic Energy Community

Wynikiem kilkumiesięcznych prac był tzw. Raport Spaaka, który postulował utworzenie dwóch odrębnych Wspólnot, na podstawie dwóch odrębnych traktatów, tj. Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej – ugrupowania sektorowego, oraz Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej – szerokiej integracji ekonomicznej w ramach wspólnego rynku. Negocjacje w sprawie utworzenia Wspólnot zostały formalnie rozpoczęte 1956 r. w Wenecji i toczyły się równolegle. Większość czasu poświęcono negocjacjom w sprawie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, ugrupowanie to bardzo szybko okazało się ważniejsze dla wszystkich państw. Nawet Francuzi, którzy byli początkowo całkowicie przeciwni utworzeniu unii celnej, ostatecznie – po uzyskaniu ustępstw w postaci włączenia do EWG wspólnej polityki rolnej i umożliwienia specjalnych stosunków z koloniami – wyrazili zgodę na powołanie EWG. Natomiast zgoda pozostałych państw na powołanie do życia Wspólnoty Energii Atomowej była ceną za francuskie „tak” dla EWG. Należy jednak podkreślić, że w 1955 i na początku 1956 roku uważano, że zdecydowanie większe szanse ma projekt Wspólnoty Energii Atomowej oraz że możliwe jest nawet utworzenie EWEA bez finalizacji planów szerokiej integracji rynkowej.²³

W trakcie dyskusji nad przedmiotem i zakresem Traktatu o EWEA doszło do wielu rozbieżności, wynikających z wcześniej już wskazanych różnic pomiędzy państwami zachodnioeuropejskimi. Najważniejsze „obszary problemowe” dotyczyły podstawowych zasad, na jakich miała się opierać Wspólnota. A więc kwestii zakazu militarnego wykorzystania materiałów jądrowych, monopolu EWEA w zakresie własności i wykorzystania tych materiałów oraz projektu budowy wspólnej fabryki wzbogacania uranu (niezależniającej Szóstkę od dostaw z USA). Poza Francją, która promowała rozwój niezależnych europejskich technologii, pozostałe państwa większą korzyść dostrzegały we współpracy z USA, polegającej m.in. na zakupywaniu konstruowanych tam reaktorów. Państwa europejskie nie mogły się porozumieć w tych najważniejszych kwestiach, które miały zadecydować o tym, czy EWEA stanie się samodzielną i samowystarczającą organizacją, zdolną do konkurowania z mocarstwami atomowymi. Okazało się, że Wspólnota Energii Atomowej, która miała mieć charakter techniczny, funkcjonalny i tym samym minimalizować ryzyko konfliktów pomiędzy państwami, stała się obiektem politycznych nieporozumień.²⁴ Negocjacje więc znalazły się w martwym punkcie.

²³ Por. C. Deubner, *op. cit.*, s. 206–207.

²⁴ A. Barry, W. Walters, *From EURATOM to „Complex Systems”: Technology and European Government*, „Alternatives: Global, Local, Political” 2003, nr 28, s. 311.

Na zmianę postaw wszystkich państw wpłynęły czynniki zewnętrzne – z jednej strony kryzys sueski, który uświadomił całej Szóstce, że należy jak najszybciej podjąć współpracę w celu rozwijania alternatywnych źródeł energii, z drugiej – amerykańska polityka prointegracyjna. Uzależnienie od importu surowców energetycznych, głównie ropy naftowej, ale także gazu ziemnego, który wówczas zaczął być stosowany w produkcji energii elektrycznej, stało się od czasu kryzysu sueskiego strategicznym wyzwaniem polityk energetycznych państw Europy Zachodniej. Pod koniec 1956 r. rządy państw członkowskich EWWiS powierzyły tzw. komitetowi Trzech Mędrców (w składzie: Francuz Louis Armand, Niemiec Franz Etzel i Włoch Francesco Giordani) dokonanie analizy sytuacji energetycznej Szóstki oraz przedstawienie oceny, w jaki sposób do rozwiązania bieżących problemów może przyczynić się współpraca w ramach EWEA. W celu przygotowania raportu Trzej Mędrcy, w imieniu sześciu europejskich rządów, udali się do Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Kanady, gdzie uzyskali nie tylko zapewnienie o poparciu idei Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej, ale konkretne deklaracje współpracy, a także pomocy (przede wszystkim w zakresie dostaw uranu i współpracy technologicznej – o czym mowa poniżej, ale także w zakresie szkoleń pracowników itp.). Ustalenia te stały się argumentem za podpisaniem Traktatu o EWEA. Natomiast sam raport Trzech Mędrców pt. *Cel dla Euratomu* został opublikowany 4 maja 1957 r., a więc już po podpisaniu traktatów rzymskich, ale w okresie ratyfikowania ich przez rządy Szóstki. Mając na uwadze to, że na tym etapie parlament francuski odrzucił poprzednie projekty integracyjne²⁵, raport jednoznacznie wskazywał, iż jedynym rozwiązaniem europejskich problemów energetycznych jest utworzenie Wspólnoty Energii Atomowej. Wskazano w nim, że uzależnienie od importu surowców energetycznych będzie bardzo szybko wzrastało. Podczas gdy przed II wojną światową Szóstka importowała jedynie 5% niezbędnej energii, w 1957 r. było to już 25%. W ciągu kolejnych 10 lat zmuszona byłaby do importowania ok. 33% energii, a w ciągu 20 lat – 40%.²⁶ Taki poziom importu energii wiązałby się nie tylko ze zwiększonymi kosztami i pogłębianiem nierównowagi bilansów płatniczych. Konieczność zwiększania importu ropy bliskowschodniej oznaczałaby przede wszystkim ograniczenie bezpieczeństwa energetycznego. Jak wskazano w raporcie, konsekwencją mogło być nie tylko ekonomiczne, ale także polityczne

²⁵ W roku 1954 francuskie Zgromadzenie Narodowe zagłosowało przeciwko powołaniu Europejskiej Wspólnoty Obronnej, chociaż pozostałe pięć państw członkowskich zdążyło już ratyfikować Traktat o EWO. W konsekwencji nie powstała także powiązana z EWO Europejska Wspólnota Polityczna.

²⁶ European NAVigator – History of United Europe on the Internet, *Report by the Three Wise Men on Euratom*, s. 2–3, www.ena.lu (L. Armand, F. Etzel, F. Giordani, *A Target for EURATOM*, 1957).

osłabienie Europy.²⁷ W tym kontekście energię nuklearną przedstawiono jako „unikalną szansę” i jedyne wyjście dla Europy Zachodniej. *Cel dla Euratomu* odzwierciedlał panujące wówczas przekonanie, że energia nuklearna może być alternatywą dla tradycyjnych źródeł energii. Tytułowy cel oznaczał wybudowanie w ciągu 10 lat około 60 elektrowni jądowych, o łącznej mocy zainstalowanej 15 tysięcy MW. Były to wyjątkowo ambitne plany, mając na uwadze fakt, że pierwsza taka siłownia powstała rok przed opublikowaniem raportu, a odpowiednie technologie były dopiero w fazie badań. Raport jednak przyczynił się do przekonania rządów zachodnioeuropejskich o konieczności podjęcia współpracy.

Prointegracyjna polityka Stanów Zjednoczonych i wyżej wspomniane deklaracje współpracy w dziedzinie energetyki jądowej okazały się warunkiem koniecznym do sfinalizowania negocjacji w sprawie EWEA. W 1954 Stany Zjednoczone całkowicie zmieniły kierunek polityki odnoszącej się do energii nuklearnej. Otworzyło to drogę do podjęcia i przyspieszenia współpracy transatlantycznej. Jednocześnie Stany Zjednoczone popierały utworzenie EWEA, dając temu wyraz m.in. w deklaracjach o specjalnych zasadach współpracy, w przypadku gdy zostanie powołana wspólnota. Rząd amerykański obiecał bowiem „zaprzyjaźnionym państwom” dostawę 20 ton wzbogaconego uranu do wykorzystania na cele pokojowe, zaznaczając jednocześnie, że preferencje zostaną udzielone wyłącznie Wspólnocie, a nie mogą na nie liczyć poszczególne kraje. Warunkiem było jednak utworzenie organizacji, która będzie posiadała szerokie kompetencje i odpowiedzialność analogiczną do takiej, jaką posiadają państwa narodowe. Oznaczało to wsparcie zasady ponadnarodowości. Zarazem EWEA stanowiła dla USA gwarancję kontroli rozprzestrzeniania materiałów jądowych i w pewnym stopniu gwarantowała utrzymanie przewagi komparatywnej.²⁸ Zmiana kierunku amerykańskiej polityki oznaczała zachętę i impuls dla wszystkich państw, by ostatecznie zdecydować się na powołanie EWEA.

W trakcie negocjacji, wbrew oczekiwaniom Jeana Monnet, stało się jasne, że każde z państw posiada w dziedzinie energetyki jądowej własne preferencje i dąży do zabezpieczenia narodowych interesów. Ostatecznie prowadzone dyskusje nie doprowadziły do wypracowania korzystnego wspólnego stanowiska. W wielu obszarach wprowadzono wyjątki od zasad działania EWEA. Było to równoznaczne z ograniczeniem zakresu współpracy, a także z ograniczeniem uprawnień przyznanych organom Wspólnoty. Proces negocjacji, podczas którego okazało się, jak ważną rolę w obszarze energetyki jądowej odgrywają naro-

²⁷ European NAVigator – History of United Europe on the Internet, *Report by the Three Wise Men on Euratom*, s. 3, www.ena.lu (L. Armand, F. Etzel, F. Giordani, *A Target for EURATOM*, 1957).

²⁸ C. Deubner, *op. cit.*, s. 209.

dowe preferencje, doprowadził do tego, że w traktacie nie znalazły się odpowiednie narzędzia umożliwiające stworzenie wspólnego europejskiego przemysłu jądrowego.²⁹ Traktat o EWEA został podpisany 25 marca 1957 r. w Rzymie przez Belgię, Francję, Holandię, Luksemburg, Niemcy i Włochy. Zgodnie z art. 1 Traktatu, Wspólnota miała przyczyniać się do podnoszenia standardów życia w państwach członkowskich oraz do tworzenia warunków do szybkiego rozwoju przemysłu jądrowego. Przepisy Traktatu o EWEA dotyczyły przede wszystkim: utworzenia rynku produktów jądrowych, zapewnienia równego i niedyskryminacyjnego dostępu do materiałów nuklearnych, tworzenia wspólnych przedsięwzięć mających na celu rozwój energetyki nuklearnej, a także kontrolowania bezpiecznego i pokojowego wykorzystywania energii jądrowej.

PODSUMOWANIE

Conclusions

Pierwsze próby współpracy europejskiej w dziedzinie energetyki jądrowej były podejmowane w zasadzie zaraz po zakończeniu II wojny światowej. W początkowym okresie wspólne działania prowadzone były w obszarach technicznych i specjalistycznych (CERN) i miały charakter typowo międzynarodowy. Państwa zachodnioeuropejskie, w których rozpoczęły się już procesy integracyjne, zdawały sobie sprawę z tego, że rozwój nowoczesnego przemysłu jądrowego wymaga połączenia zasobów finansowych i materiałowych. Zapoczątkowane w latach 50. procesy integracyjne objęły więc także sektor energii jądrowej. Przyczyny podjęcia współpracy w zakresie energii jądrowej miały, z jednej strony, charakter polityczny (tak jak w przypadku powołania wszystkich trzech Wspólnot Europejskich), ale także ekonomiczny. Odbudowujące się gospodarki europejskie potrzebowały taniej i pewnej energii, jednocześnie dążyły do ograniczenia swojej zależności od paliw importowanych. W związku z tym – pomimo różnic pomiędzy sześcioma państwami, zdecydowały się one na współpracę w tej dziedzinie, gdyż energię jądrową postrzegano wówczas jako przyszłościowe i nowoczesne źródło energii.

Ocenia się, że politycy, naukowcy i całe społeczeństwa uległy fali optymizmu i wygórowanym oczekiwaniom w stosunku do energii atomowej, co było widoczne m.in. w ambitnych planach wyrażonych w raporcie *Cel dla Euratomu*.³⁰ Jednak proces negocjacji postanowień traktatu o EWEA okazał się znacznie trudniejszy i ostatecznym jego rezultatem było powołanie Wspólnoty wypo-

²⁹ J. H. Matlary, *Energy Policy in the European Union*, Macmillan Press Ltd, London 1997, s. 17.

³⁰ European Parliament, *The European Parliament and the Euratom Treaty...*, s. 1–2.

sażonej w dużo węższy zakres kompetencji, niż pierwotnie zakładano. Było to przyczyną osłabienia Wspólnoty już na starcie, a także znacznych trudności w jej pierwszych latach funkcjonowania. Państwa członkowskie rozwijały własne programy nuklearne i niechętnie współpracowały z Komisją EWEA. Ponadto w pierwszych latach działania EWEA zmianie uległy warunki zewnętrzne, które wcześniej uzasadniały rozwój przemysłu nuklearnego – międzynarodowy rynek ropy naftowej ustabilizował się. W rezultacie osłabła presja na rozwój energetyki jądowej, a EWEA powoli traciła na znaczeniu.³¹

SUMMARY

Nuclear energy was one of the primary fields, where the western European integration took place. In 1957 Belgium, France, Germany, Italy, Luxembourg and The Netherlands (which in 1951 created European Coal and Steel Community) signed Treaty establishing European Atomic Energy Community. The EAEC Treaty is often overlooked in the history of the European integration which, from its very beginning was overshadowed by European Economic Community. In mid 1950 however, EAEC proposal was believed to hold the greatest promise of furthering the EAEC integration. This paper analyses the origins and early history of European cooperation in the nuclear energy field as well as negotiation and creation of EAEC.

³¹ S. George, I. Bache, *Politics in the European Union*, Oxford University Press, New York 2001, s. 83.